

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA
FANINI O‘QITISH METODLARI HAMDA
ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH
YO‘LLARI**

Ochilov Akmal Eshtemirovich,

*Xalqaro innovatsion universiteti, Pedagogika
kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha
falsafa doktori.*

**METHODS OF TEACHING MATHEMATICS IN
PRIMARY GRADES AND WAYS TO USE THEM
EFFECTIVELY**

Ochilov Akmal Eshtemirovich,

*International Innovation University, Associate
Professor of the Department of Pedagogy, Doctor of
Philosophy in Pedagogical Sciences.*

E-mail:

ochilovakmaleshtemirovich@gmail.com

Orcid: 0009-0007-4123-6131

Doi:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15674899>

**МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКИ В
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ И СПОСОБЫ ИХ
ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ**

Очиллов Акмаль Эштемирович,

*Международный инновационный университет,
доцент кафедры педагогики, доктор философии
педагогических наук.*

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘quvchilar bilim oladigan manbalar bo‘yicha o‘qitish samaradorligini oshirish usullari haqida fikr yuritilgan. Shu bilan birga bir nechta usullar yordamida samarali qo‘llash misol tariqasida ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: metod, suhbat, tushuntirish, induksiya, deduksiya, analogiya, tahlil, sintez, taqqoslash, muammoli, izohli, illyustrativ, reproduktiv.

Abstrakt: There is described in the article the methods of teaching mathematics in elementary grades by learning sources and ways to implementing these effectively. Also, there are provided some examples of these methods implementation in practice.

Keywords: method, discussion, explanation, induction, deduction, analogy, analysis, synthesis, comparison, problem, explaining, illustrative, reproductive.

Аннотация: В статье рассмотрены методы обучения математике в начальных классах по источникам обучения учеников и пути их эффективного использования. Также приведены примеры по применению нескольких методов на практике.

Ключевые слова: метод, беседа, объяснение, индукция, дедукция, аналогия, анализ, синтез, сопоставление, проблемный, разъясняющий, иллюстративный, репродуктивный.

Kirish. Ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur‘atlarda jadallik bilan rivojlanishi barcha ta‘lim muassasalarida ta‘lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limning sifatini oshirish, ta‘lim standartlari, ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish masalalari dolzarbligini talab etmoqda. Bu esa o‘z o‘rnida,

boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi.

Tadqiqot metodologiyasi va adabiyotlarning tahlili. Ma'lumki, o'qitish uslublari, ularni tizimli ravishda boyitib va yangilab borish masalasi o'qitish va umuman, ta'lim tizimida yuqori natijalarga erishishda eng muhim jihatlardan biridir. O'qish va o'qitish metodlari o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyat usullari bo'lib, bu faoliyat yordamida yangi bilimlar, malakalar va ko'nikmalarga erishiladi. O'qituvchilarning qobiliyati, tafakkuri rivojlanadi. Shuning uchun zamonaviy fan-texnika va axborot texnologiyalarining ilg'or yutuqlari asosida boyitib borilgan o'qitish metodlari tarbiyalash samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda amaliyotda mavjud bo'lgan o'qitish metodlaridan ta'limning yangi mazmuniga va yangi vazifalariga mos keladiganlarini ongli tanlab olish uchun dastavval hamma o'qitish metodlari va mavjud o'qitish metodlari klassifikatsiyasini qarab chiqish lozim bo'ladi. O'qitish metodlari o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil qilish, rag'batlantirish va nazorat qilishni nazarda tutadi. Shuning uchun ular uch guruhga bo'linadi: – o'quv-bilish faoliyatini tashkil qilish metodlari; – o'quv-bilish faoliyatini rag'batlantirish metodlari; – o'quv-bilish faoliyati samadorligini nazorat qilish metodlari. O'quv-bilish faoliyatini tashkil qilish metodlari bir necha guruhga bo'linadi, bular

1. O'quvchilar bilim oladigan manbalar bo'yicha: **og'zaki, ko'rsatmali, amaliy metodlar.**

2. O'quvchi fikrining yo'nalishi bo'yicha: **induksiya, deduksiya, analogi.**

3. Pedagogik ta'sir boshqarishning darajasi, o'quvchilarning o'qishida mustaqillik darajasi bo'yicha: **o'qituvchi boshchiligida bajariladigan o'quv ishi metodi hamda o'quvchilarning mustaqil yillari metodi.**

4. O'quvchilarning mustaqil faolliklari darajasi bo'yicha: **izohli-illyustrativ, reproduktiv, bilimlarni jumboqli bayon qilish metodi, qisman izlanish va tadqiq qilish metodi.**

Endi o'quvchilar bilim oladigan manbalar bo'yicha taqsimlangan guruhni alohida tahlil qilib o'tsak. Yuqorida keltirilganlardan ma'lumki, bular og'zaki, ko'rsatmali va amaliy metodlardan iborat edi. Og'zaki metodlar qisqa muddat ichida hajmi bo'yicha eng ko'p axborot berish, o'quvchilar oldiga jumboqlar qo'yish, ularni hal qilish yo'nalishlarini izlab topishiga ko'maklashish, umuman olganda o'quvchini og'zaki ishlash qobiliyatini rivojlantirish imkonini beradi. Bu metodlar o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda o'ziga xos sharoit yaratadi. Ularni, ya'ni og'zaki metodlarni ham alohida ko'rib chiqsak:

A) **Tushuntirish.** Bilimlarni tushuntirish metodi shundan iboratki, bunda o'qituvchi materialni bayon qiladi, o'quvchilar esa bilimlarni tayyor holda qabul qilib olishadi. O'quv materialining bayoni aniq, tushunarli, qisqa bo'lishi kerak. Tushuntirish metodidan ma'lumotlar tariqasidagi nazariy materiallar bilan tanishtirish, o'quvchilarga o'quv qurollarini ishlatish bo'yicha yo'l-yo'riqlarni berishda foydalaniladi.

Boshlang'ich matematika kursining bir qator masalalarini og'zaki tushuntirish usuli bilan bayon qilish zarur. Og'zaki tushuntirish usulida zamonaviy axborot-texnologiyalari, maxsus gadjetlardan ham oqilona foydalanish mumkin, bu o'quvchilarda matematik figuralarni tasavvur qilish va ularni anglab yetishga katta yordam berishi mumkin.

B) **Suhbat.** Eng ko'p tarqalgan va yetakchi o'qitish metodlaridan bo'lib, darsning har xil bosqichlarida, har xil maqsadlarda qo'llanilishi mumkin, ya'ni yangi materialni bayon etish, mustahkamlash, takrorlashda, uyga berilgan topshiriqlarni, mustaqil ishlarni tekshirishda qo'llanilishi mumkin. Suhbat – o'qitishning savol-javob metodidir, bunda o'qituvchilar o'quvchilarning bi limlarni o'zlashtirilganliklari va amaliy tajribalariga tayangan holda maxsus tanlangan savollar tizimi va ularga beriladigan javoblar yo'li bilan o'quvchilarni qo'yilgan ta'limiy va tarbiyaviy masalalarni hal qilishga olib keladi. O'qitishda suhbatning katexizik va evristik suhbat turlaridan foydalaniladi. Katexizik suhbat shunday savollar sistemasi asosida tuziladiki, bu savollar ilgari o'zlashtirilgan bilimlar, ta'riflarni oddiygina qayta eslashni talab qiladi. Bunda asosan bilimlarni tekshirish va baholash, yangi materiallarni mustahkamlash, takrorlash amalga oshiriladi. O'qituvchi o'quvchilarga tayyor bilimlarni bermaydi, balki qo'yilgan savollar orqali ularning o'zlarini oldingi bilimlari hamda kuzatishlari asosida yangi tushunchalar, xulosalarga kelishiga olib keladi.

Beriladigan savollar o'quvchilarning fikrlashini faollashtirishi uchun ularni voqea-hodisalar va dalillarni taqqoslash, solishtirishga, ularni ajratish yoki guruhlashga, ular orasidagi bog'lanishlarni izlashga majbur qilishi kerak. Quyidagi savollar huddi shunga da'vat etadi: «Nega?», «Bu nimani anglatadi?», «Buni boshqacha yana qanday qilish mumkin?», «Buni qanday tushunmoq kerak?» va hokazo.

V) **Hikoya.** O'qituvchi bilimlarni tushuntirishni hikoya (ertak) ko'rinishida amalga oshirishi mumkin. Bundan asosan matematika tarixining rivojlanishi, o'lchov tizimlari rivojlanishi haqida va boshqa matematika tarixiga oid ma'lumotlarni berish uchun foydalaniladi. Berilayotgan hikoya bola kundalik hayotda duch kelayotgan voqea-hodisalar, unsurlar hamda uni o'ylantirayotgan masalalar ishtirokida bo'lsa, albatta uning samaradorligi yuqori bo'ladi.

G) **O'quvchilarni kitob bilan ishlashlari.** Bu og'zaki o'qitish metodlarining ko'rinishlaridan biridir. Darsliklar va o'quv qo'llanmalarida fan asoslarining tizimli kursi bayon qilinadi, o'quvchilarning mustaqil ishlari uchun material beriladi. O'qitish jarayonining hamma bosqichlarida darslik va kitob bilan ishlash amalga oshiriladi, ammo bu ish o'quvchilardan ma'lum malaka va o'qituvchi yordamini talab qiladi. O'qish malakalarini egallashlariga qarab o'quvchilarni kitobda berilgan matnni mustaqil o'qishga jalb qilish zarur.

Matematikada matnni yoki masala matnini o'qish o'quvchilar uchun yangi va tushunish uchun birmuncha qiyin, shuning uchun o'quvchining darslikdan nimani o'qiganini tekshirish kerak. Darsliklarda har bir mashqdan oldin berilgan

ko'rsatmalarni o'qishga e'tibor berish kerak. Matematikani o'qitishda o'quvchilarning rasmlar, chizmalar va sxemalarni o'qishi ularning malakasi, xususan darslikning asosiy mazmunini tashkil qiluvchi matematik yozuvlarni tushunish malakasini boyitib borishda katta ahamiyatga ega. Bunda ishning yakuni rasm, chizma, og'zaki ifodalar, matematik yozuvlar yordamida yangi bilimlarni mustaqil egallash uchun darslik ochib beradigan imkoniyatlardan foydalanish kerak bo'ladi.

D) **Ko'rsatmali metodlar.** O'qitishning bu usuli o'quvchilarga kuzatishlar asosida bilimlar olish imkonini beradi. Kuzatish hissiy tafakkurning ko'rinishi bo'lib, boshlang'ich sinflarda undan keng va samarali foydalanish zarur. Atrof borliqdagi predmet, hodisalar va ularning turli-tuman modellari, har xil tildagi ko'rsatma qo'llanmalar kuzatish obyektlari hisoblanadi. O'qitishni ko'rsatma metodlarini o'qitishning og'zaki metodlaridan ajratib bo'lmaydi. Ko'rsatma qo'llanmalarni namoyish qilishni har doim o'qituvchining va o'quvchilarning tushuntirishlari bilan birgalikda olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchining so'zi bilan ko'rsatma vositalaridan birgalikda foydalanishning to'rtta asosiy shakli aniqlangan.

Matematika darslarida ko'rgazmali metodni amalga oshirishda bir tomondan o'quvchilarning idrok etishlariga, ikkinchi tomondan ularning tasavvurlariga tayanish samarali jihatdir. Matematika darslarida ko'rsatmali metodlardan to'g'ri foydalanish miqdoriy tasavvurlarning mazmunli tushunchalarining shakllanishiga imkon beradi, mantiqiy fikr yuritish va nutqni rivojlantiradi, aniq hodisalarni qarab chiqish va tahlil qilish asosida keyinchalik amalda qo'llaniladigan umumlashtirishlarga kelishga yordam beradi.

E) **Amaliy metodlar.** Malaka va ko'nikmalarni shakllantirish va mukammallashtirish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan metodlar amaliy metodlardir. Bunga yozma va og'zaki mashqlar, amaliy laboratoriya ishlari, mustaqil ishlarning ba'zi turlarini kiritish mumkin. Mashqlar asosan mustahkamlash va bilimlarni tatbiq qilish metodi sifatida qo'llaniladi. Mashq deb biror amalni o'zlashtirish yoki mustahkamlash maqsadida rejali ravishda tashkil qilingan takroriy bajarishga aytiladi. Mashqlar sanoq malakalari, hisoblash ko'nikmasi va malakalari, arifmetik masalalarni yechish ko'nikmalarini vujudga keltirish uchun ishlatiladi. Mashqlar muayyan tizimda yengildan murakkabga o'tish tamoyiliga amal qilingan holda ishlatilishi kerak. Mashqlar tayyorlash, mashq qildirish va ijodiy mashqlarga o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishi kerak. U yoki bu amal, usul, masala yechishni mustahkamlash uchun dastlabki mashqlar o'qituvchi rahbarligida bajariladi.

Natijalar. O'qituvchi o'quvchilarga birmuncha vaqt u yoki bu yordamni ko'rsatadi. Shundan so'ng mashqlar mustaqil bajarilishi maqsadga muvofiqdir. Ijodiy xarakterdagi mashqlarga masala va misollarni turli usullar bilan yechish, ifoda bo'yicha masala tuzish, qisqa yozuv sxemasiga ko'ra masala tuzish, idrok qilishga oid, jumboqli xarakterdagi masalalarni yechish kabi mashqlar kiradi. Miqdorlar va ularning o'lchanishi bilan tanishtirishda amaliy va laboratoriya ishlaridan to'la foydalaniladi. Amaliy va laboratoriya ishlarini o'tkazish o'quvchilarning bilim,

malaka va ko'nikmalarini faol ravishda egallashlariga imkon beradi, mustaqil hukm chiqarish va xulosalar qilishga oid elementlar tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi, o'quvchilar tasavvurini boyitadi va ularning bilim doiralarini kengaytiradi. Aynan shuning uchun ham amaliy va laboratoriya ishlari o'qitishning samarali metodlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa. Qashqadaryo viloyati umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida matematika darslarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish tajribasidan kelib chiqib va olib borilgan izlanishlarimiz asosida mazkur yo'nalishda quyidagilarni taklif qilamiz: – o'qituvchi zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari haqida asosli bilimlarga ega bo'lishi, bu sohada metodik jihatdan o'z ustida doimiy ravishda ishlashi lozim; – matematika o'quv predmetidan qo'llaniladigan multimedia va tarqatma materiallarni o'quvchilar ehtiyojidan kelib chiqqan holda mazmunan talabga javob beradigan va yetarli hajmda bo'lishi; – har bir darsda bir-biriga mazmunan yaqin didaktik o'yinlarga bir oz yangi elementlar qo'shib foydalanish, bunda didaktik o'yinlar shartini to'g'ri izohlashga e'tibor berish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva H.A., Bikboyeva N.U. va boshqalar. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. – T.: «Boshlang'ich ta'lim», 1998.
2. G'afforova T. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - T.: «Tafakkur», 2011.
3. Ochilov A. Differensial talimning va mantiqiy rivojlanish bosqichlari va ularning xususiyatlari. 2020 yil 6/1 soni.dekabr Nukus. mugallim-uzliksiz-bilim.uz .